

З доповідями на секційних засіданнях виступили: д-р іст. наук Г. К. К о ж о л я н к о (Чернівці) «Землекористування в Буковині кінця XVIII — 40-х рр. XX ст.»; д-р іст. наук А. Г. М о р о з о в (Черкаси) «Грошові накопичення селянських господарств України в добу непу»; канд. іст. наук О. І. Г а н ж а (Київ) «Українське селянство і держава в період «великого перелому»; д-р іст. наук В. В. К а л і н і ч е н к о (Харків) «Земельна громада в Україні»; д-р іст. наук М. І. Б у ш и н (Черкаси) «Актуальні проблеми соціального розвитку села України в умовах переходу до ринку»; д-р соц. наук В. С. З у б о в (Умань) «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку села на сучасному етапі».

З повідомленнями на симпозіумі виступили аспірантка О. В. Ю р к о в а (Київ) «Селянське питання у працях істориків київської школи М. Грушевського»; канд. іст. наук О. М. М о в ч а н (Київ) «Продовольча криза 1924 — 1925 рр. в Україні»; канд. іст. наук В. І. П р и л у ц ь к и й (Київ) «Соціально-політичний портрет української селянської молоді в період становлення тоталітарного режиму (1920 — 1927 рр.)»; аспірант В. М. С о т н і ч е н к о (Київ) «Про питання про аграризацію єврейського населення півдня України в 20-ті роки XX ст.»; канд. іст. наук О. О. В о л о ш к о (Запоріжжя) «З історії організації зернорадгоспів-гігантів»; викладачка С. А. М о р о з о в а (Черкаси) «Сучасні соціально-екологічні проблеми сільського господарства Черкаської області» та ін.

Під час роботи симпозіуму були окреслені питання аграрної історії України, які потребують дослідження в першу чергу. Зокрема, жваво дискутувалися питання методології і вироблення понятійного апарату дослідників селянських рухів, власності на землю й альтернативних форм землекористування, селянських організацій, сільськогосподарської кооперації, земельної громади в Україні тощо.

Ю. З. ДАНИЛЮК (Київ), О. П. РЕЄНТ (Київ), О. С. РУБЛЬОВ (Київ)

60-річчя Інституту історії України НАНУ

Муза Клію, яка на своєму багатотисячолітньому шляху існування і розвитку зазнала чимало — і доброго, і поганого, — переживає нині в Україні не найкращі для себе часи.

А проте і за цих несприятливих обставин в академічному залі засідань по вул. М. Грушевського, 4, у Києві 20 вересня 1996 р. відбулися урочисті збори з нагоди 60-річчя організації в системі НАЙ України Інституту історії України. Урочистості, котрі мали форму розширеного засідання Ученої ради інституту, зібрали численну аудиторію. Крім працівників установи-ювіляра, були присутні представники громадськості, студенти-історики столичних вузів, співробітники інших академічних інститутів та їх директори: Інституту держави і права ім. В. М. Корецького — акад. НАН України Ю. С. Ш е м ш у ч е н к о ; Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка — акад. НАН України М. Г. Ж у л и н с ь к и й ; Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського — чл.-кор. НАН України О. Г. К о с т я к ; Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні — акад. НАН України В. М. Р у с а н і в с ь к и й ; Інституту східноєвропейських досліджень — проф. Я. П е л е н с ь к и й ; Інституту східнознавства ім. А. Ю. Кримського — іноземний член НАН України О. Й. П р і ц а к ; Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського — чл.-кор. НАН України П. С. С о х а н ь ; Інституту української мови — проф. О. О. Т а р а н е н к о ; Інституту філософії — акад. НАН України В. І. Ш и н к а р у к. Президію Академії представляв віце-президент, директор Інституту археології акад. НАН України П. П. Т о л о ч к о .

Від керівництва держави та міністерств були присутні такі посадові особи: глава Адміністрації Президента України Д. В. Табачник, перший помічник Президента України В. М. Литвин, віце-прем'єр-міністр України з гуманітарних питань, акад. НАН України І. Ф. Курас, керівник служби Адміністрації Президента України з питань гуманітарної політики Е. Г. Кремін, міністр України у справах науки і технологій, акад. НАН України В. П. Семіноженко, заст. міністра освіти України, дійсний член АПН України О. Я. Савченко, голова Державного Комітету України у справах національностей та міграції, чл.-кор. НАН України В. Б. Євтух, заст. начальника Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України В. С. Лозицький, заст. голови Служби безпеки України, генерал-майор юстиції В. І. Пристайко та ін. До президії було запрошено також Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Греція в Україні пана В. Патсікакіса.

За визначний особистий внесок у розвиток національної історіографії та в зв'язку з 60-річчям Інституту історії України указами Президента України Л. Д. Кучми директор установи — акад. НАН України В. А. Смолій був нагороджений Почесною відзнакою Президента України, а провідні науковці інституту — чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляр, доктори іст. наук, професори В. М. Даниленко, М. В. Коваль, С. В. Кульчицький та В. Г. Сарбей удостоєні почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Під час урочистого засідання глава Адміністрації Президента України Д. В. Табачник зачитав укази про відзначення згаданих учених, а віце-прем'єр-міністр України І. Ф. Курас вручив їм державні нагороди.

За дорученням Президента України Д. В. Табачник зачитав привітання Л. Д. Кучми колективі Інституту історії України, в якому, зокрема, йдеться: «Дорогі друзі! В урочистий для Вас день — день 60-річчя створення Інституту історії України НАН України — дозвольте привітати Вас від імені усієї Незалежної України.

Знаю, що шлях Вашої установи до історичної істини, Правди Історії був нелегким. У 30-ті роки чесне служіння музі Клію коштувало голови, згодом — посади, благополуччя (власного і родини). Знаю, що і тоді не бракувало чесних істориків, шлях яких до істини був — без перебільшення — жертвним.

Тим більшого значення набуває Ваша наука у сучасних нелегких умовах розбудови Незалежної України, утвердження її авторитету у колі демократичних, цивілізованих народів. Неоцінимий Ваш внесок у справу формування національної самосвідомості народу України, відтворення славетних і трагічних сторінок історії нашої Батьківщини.

Органи державної влади суверенної України гідно оцінюють Ваш внесок у минулорічне відзначення 400-річчя з дня народження видатного сина української землі — Богдана Хмельницького — та 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, на вітвар якої наш народ склав мільйонні жертви кращих своїх синів та дочок.

Справжнім проривом на фронті історичних знань, яскравим свідченням рішучої відмови і радикального переосмислення оцінок колишньої радянської історіографії, переосмислення, що ґрунтується на новітніх наукових досягненнях, є вихід двотомника «Історія України: нове бачення», створеного колективом Вашого інституту».

У виступі директора Інституту історії України акад. НАН України В. А. Смолія йшлося про історію і сьогодення установи.

Створений у липні 1936 р. інститут наприкінці 30-х років сконцентрував у своєму складі кращі сили української історичної науки. Тут працювали О. П. Оглоблин, М. Н. Петровський, Н. Д. Полонська-Василенко, С. В. Юшков та ін. У довоєнний період найвагомішими здобутками його працівників були праці, присвячені дорадянському періоду, оскільки спиралися вони на великий досвід традиційної національної історіографії. Складно і неоднозначно йшло освоєння новітньої історії, особливо радянського часу. Тут найбільше позначався

тиск правлячої партії, політизація та ідеологізація історичних знань, прагнення підпорядкувати їх «процесу соціалістичного будівництва».

Не обминули інститут й сталінські репресії. За ґрати потрапили і були страчені перший директор А. Х. С а р а д ж е в , заст. директора Г. Я. С л о с а р е н к о , старші наукові співробітники К. Ф. Г р е б е н к і н , В. В. Г у р и с т р и м б а , Є . Д . С т а ш е в с ь к и й , М. Ф. Т р е г у б е н к о .

Тяжким випробуванням для колективу стали часи Великої Вітчизняної війни. Частина співробітників пішла на фронт, дехто залишився в окупованому Києві, більшість же разом з Академією евакуювалася до Уфи.

Нелегкі часи настали для установи й після її повернення до Києва у березні 1944 р. Нове зміцнення тоталітарної влади викликало чергову хвилю репресій, утисків, ідеологічного контролю і тиску, що перетворилася на «дев'ятий вал» 29 серпня 1947 р. — з прийняттям постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України АН УРСР». Історики звинувачувались у політичних помилках, буржуазно-націоналістичних перекирчуваннях, відродженні «реакційних вигадок» В. Антоновича і М. Грушевського та ін.

Затиснута у лещатах тоталітаризму, історична наука в Академії тим не менше не стояла на місці (хоча її розвиток, зрозуміло, був штучно уповільнений, а частково й спрямований у хибне річище) і продовжувала розвиватися, збагачувати запас історичних знань. Розширювалися тематика науково-дослідних робіт, зв'язки інституту з історичними кафедрами вузів, зростала його роль як головної установи історичної науки України. У повоєнний період інститут підготував і видав фундаментальні колективні праці «Історія Української РСР» (в 2-х т. — К., 1953, 1956), «Історія Української РСР» (в 10-ти т. — К., 1977—1979) українською і згодом російською мовами, ряд праць з історії робітничого класу, селянства, інтелігенції, з історії вітчизняної науки й техніки, культури, зарубіжних зв'язків України. Велику роботу провів науковий колектив інституту по створенню «Історії міст і сіл Української РСР» (у 26-ти т.). Вчені установи взяли активну участь у підготовці до видання 17-томної «Української Радянської Енциклопедії» (1959—1965), чотири томної «Радянської енциклопедії історії України» (1969—1972) та інших енциклопедичних видань.

Праці Інституту історії України неодноразово (1969, 1970, 1980, 1984 рр.) відзначалися Державною премією України в галузі науки і техніки, а багатотомна «Історія міст і сіл Української РСР» (унікальне видання, аналогів якому так і не було створено у колишньому СРСР) у 1976 р. удостоєна Державної премії СРСР у галузі науки і техніки. Співробітники інституту є лауреатами численних премій НАН України, інших організацій та установ республіки, іноземних держав.

Зрозуміло, що з відомих причин науковий доробок інституту за 50—80-ті роки є неоднозначним і оцінку наукової громадськості дістав різну. Але факт залишається фактом: процес прирощення історичних знань, хай і в уповільненій формі, але відбувався. Методологічна й ідеологічна заангажованість переважної більшості істориків не могла стримати поступове і неухильне розширення джерельної бази наукових досліджень, введення до наукового обігу нових пластів документів і матеріалів, нагромадження потенціалу для прийдешнього об'єктивного переосмислення й висвітлення історичного процесу, вже відомих фактів, подій і явищ.

Такі можливості з'явилися в Україні наприкінці 80-х років, а особливо — із здобуттям незалежності. Науковці дістали реальні можливості повно, об'єктивно і неупереджено висвітлювати історичні події та процеси. Канули в Лету так звані принципи класовості та партійності, котрі на догоду ідеологічним догматам десятки років насаджувалися у національній історіографії. Свобода творчості, розсекречення архівів, попри нинішні економічні проблеми, спричинилися до вибуху творчої активності науковців Інституту історії України. Це, в свою чергу, дало можливість поступово інтегруватися в європейський та світовий історіографічний процес. Сприяли цьому також можливість вільного пересування, обміну думками і видання-

ми із закордонними колегами, зокрема з провідними українознавчими осередками за рубежом.

Істотно змінилася й тематика досліджень: значно розширилися хронологічні рамки та урізноманітнілась проблематика пошуків з української медієвістики, зокрема козацьких часів, спеціальних історичних дисциплін, історичного краєзнавства, регіональної історії України. Вагоме місце в плані науково-дослідних робіт інституту посідає тематика, пов'язана з історією державотворення в Україні. Серйозна увага приділяється в нашій установі дослідженню історії національно-визвольного руху в Україні у ХІХ — на початку ХХ ст. Цим питанням останнім часом присвячено низку праць співробітників інституту. Ретельно досліджується й історія визвольних змагань українського народу 1917 — 1921 рр. Зокрема, вийшов друком перший том збірника документів і матеріалів «Українська Центральна Рада».

При всіх змінах у тематиці досліджень керівництво інституту звертає увагу, насамперед, на потребу суворо дотримуватися академічності, фундаментальності у розв'язанні наукових проблем.

Певним підсумком переосмислення співробітниками установи історичного минулого українського народу є публікація двотомника «Історія України: нове бачення» (К., 1995—1996). Відповіддю істориків на болючі проблеми сьогодення є ґрунтовний збірник документів «Чорнобильська катастрофа» (К., 1996), який щойно вийшов з друку.

Популярністю серед науковців, викладачів вузів, учителів, студентів користуються періодичні видання інституту — «Український історичний журнал» та «Історичні зошити». Позитивні відгуки одержали підручники з історії України і всесвітньої історії для середніх шкіл та вузів, підготовлені вченими інституту. Наша установа є координуючим центром історичної науки в республіці. Нині створено низку наших регіональних центрів, міцніють зв'язки з вузівськими кафедрами історичного профілю, історичними факультетами, а також науковими установами зарубіжних країн, зокрема США, Канади, держав Центральної та Східної Європи. Координатором військово-історичних досліджень виступає Центр військової історії, котрий працює на базі Інституту історії України.

У колективі сьогодні працюють 3 академіки, 3 члени-кореспонденти НАН України, 28 докторів та 92 кандидати історичних наук; наукові дослідження провадять 13 відділів. Увага науковців зосереджується на новому прочитанні усієї історії України, глибокому і всебічному вивченні вітчизняного досвіду державотворення, розвитку національної освіти, науки і культури, дослідженню міжнародних зв'язків України. В інституті розгортається робота щодо написання багатотомної «Історії українського народу», «Енциклопедії історії України», серії книг «Реабілітовані історією». Науковці установи беруть активну участь у підготовці томів «Зводу пам'яток історії і культури України», п'ятитомної «Історії української культури», двотомної праці «Історики України», археографічних і довідкових видань, нового покоління шкільних і вузівських підручників та хрестоматій.

На закінчення свого виступу акад. В. А. С м о л і й висловив глибоку подяку усім гостям, які взяли участь в урочистостях, та ветеранам інституту, до наукового і життєвого досвіду яких ледь не щоденно звертаються молодші генерації дослідників.

Незважаючи на всі труднощі, у сьоме десятиліття свого існування Інститут історії України та його працівники вступають сповнені творчих задумів і надії на краще майбутнє українського народу та його держави, а також академічної науки.

З привітанням колективі інституту від Президії НАН України, Відділення історії, філософії і права та Інституту археології НАН України виступив віце-президент Академії П. П Т о л о ч к о . Поздоровили науковців-істориків з 60-річчям міністр України у справах науки і технологій В. П. С е м и н о ж е н к о , голова Державного комітету України у справах національностей та міграції В. Б. Є в т у х, заст. начальника Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України В. С. Л о з и ц ь к и й, заст. голови Служби безпеки України В. І. П р и с т а й к о. Над-

звичайний і Повноважний Посол Республіки Греція в Україні пан В. П а т с і к а к і с у своєму виступі побажав співробітникам установи-ювіляра творчого натхнення, зокрема у вивченні українсько-грецьких історичних взаємозв'язків. Заст. міністра освіти України О. Я. С а в ч е н к о зачитала привітання від міністерства та наказ Міносвіти України про нагородження науковців інституту знаком «Відмінник освіти України» та почесними грамотами.

Голова Всеукраїнської спілки краєзнавців, акад. НАН України П. Т. Т р о н ь к о вручив колективі інституту республіканську премію ім. Д. Яворницького та зачитав список учених, нагороджених Всеукраїнською спілкою краєзнавців за успіхи в розробці регіональної історії України.

Із словами привітання виступили директори академічних інститутів: академіки НАН України Ю. С Ш е м ш у ч е н к о, М. Г. Ж у л и н с ь к и й, В. М. Р у с а н і в с ь к и й, В. Шинкарух, члени-кореспонденти — О. Г. К о с т ю к т а П. С. С о х а н ь. Іноземний член НАН України О. Й. П р і ц а к у вітальній промові пригадав, зокрема, роки своєї аспірантської юності у Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР (1940 р.).

Декан історичного факультету Національного університету ім. Т. Шевченка проф. А. Г. С л ю с а р е н к о слушно наголосив, що «не випадково славний шлях академічного інституту оспівують вже в народних піснях, думах і бувальщинах», навівши цікавий зразок фольклорної творчості студентсько-викладацьких мас

Під час урочистостей колектив Інституту історії України вітали й представники Шевченкового краю — від імені Черкаської обласної державної адміністрації, Черкаської райради народних депутатів, лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Черкаського державного заслуженого хору, Черкаського державного університету ім. Б. Хмельницького поздоровлення виголосив зав. кафедрою історії України ЧДУ д-р іст. наук А. Ю. Ч а б а н. Натхненно прозвучала у виконанні делегації величальна пісня в честь ювілярів, директору інституту акад. В. А. Смолію було вручено запашний коровай та дари черкаських ланів.

На адресу інституту надійшли також численні поздоровлення від наукових установ, історичних кафедр, факультетів і професорсько-викладацького складу вузів України та зарубіжжя. Привітання надіслали: Інститут історії ПАН, Інститут російської історії РАН, Академія праці і соціальних відносин Федерації незалежних профспілок України, Білоцерківський державний аграрний університет, Волинський державний університет ім. Лесі Українки (під час урочистостей привітання зачитав проф. І. В. К і ч и й), Донецький державний університет, Кам'янець-Подільський педінститут, Маріупольський гуманітарний інститут Донецького університету, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди, Полтавський державний педінститут ім. В. Г. Короленка, Рівненський інститут слов'янознавства Київського слов'янського університету, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, історичний факультет Харківського державного університету, історичний факультет та ректорат Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка.

Привітання також надійшли від Міністерства культури України, Фонду культури України, колективу Музею народної архітектури та побуту України, президента Міжрегіональної асоціації промисловців України (м. Запоріжжя) акад. В. Б о г у с л а е в а, Ради Організації ветеранів України (учасників засідання вітав перший заступник голови Ради, генерал-лейтенант Ф. К. І щ е н к о) та Київської організації ветеранів війни.